

Risikanalyt hjälpmedel

Analys av risker för miljö och människa i leveranskedjan i ett urval av kategorier för hjälpmedel

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	3
1. Bakgrund till riskanalysen.....	6
2. Metod och genomförande	6
3. Om hjälpmedel	6
3.1 Urval av produkter för riskanalysen	7
4. Översikt av branschen medicinteknik och hjälpmedel.....	8
4.1 Rätt till hjälpmedel – en mänsklig rättighet	9
4.2 Branschinitiativ och regleringar	9
4.2.1 Swedish Medtechs affärskod	9
4.2.2 Swedish Medtechs samverkansregler	9
4.2.3 Ethical Medtech.....	10
4.2.4 CE-märkning	10
5. Riskanalys hjälpmedel	11
5.1 Råvaror	12
5.1.1 Metaller – stål och aluminium.....	12
5.1.2 Naturgummi	14
5.1.3 Plast	14
5.1.4 Trä.....	15
5.1.5 Konfliktmineraler – elektronikprodukter	15
5.1.6 Kobolt – laddningsbara batterier	15
5.1.7 Glimmer	16
5.2 Komponenttillverkning.....	16
5.2.1 Tvångsarbete	16
5.2.2 Fackliga rättigheter.....	17
5.2.3 Arbetsvillkor	17
5.2.4 Arbetsmiljö	18
5.3 Slutmontering.....	18
5.4 Korruption	18
6. Summering av riskanalysen	20

Sammanfattning

Samtliga Sveriges regioner och landsting har antagit en gemensam uppförandekod för leverantörer. Syftet är att verka för att de varor och tjänster som köps in är framställda under hållbara och ansvarsfulla förhållanden. Uppförandekoden för leverantörer utgår från FN:s initiativ Global Compact och dess principer för företags sociala och miljömässiga ansvar.

Tillsammans har regioner och landstingen identifierat 8 prioriterade riskområden för sitt arbete där krav på att grundläggande villkor efterlevs i hela leveranskedjan ställs. Ansvaret för de 8 riskområdena är fördelat mellan regioner och landsting för att underlätta uppföljningsarbetet. Inom området medicinteknisk utrustning, är Region G (Halland, Blekinge och Kronoberg) ansvarig för underkategorin Hjälpmedel. Goodpoint har fått i uppdrag att göra en analys av riskerna för avvikelser från regioner och landstings uppförandekod. Arbetet genomfördes under mars och april 2018. Syftet är att kartlägga risker inom kategorin för att ge underlag till regioner och landstingens fortsatta arbete med handlingsplanen inom riskkategori Medicinteknik. Den kommer att ligga till grund för regioner och landstingens fortsatta uppföljningsarbete för att säkerställa efterlevnad av de sociala kontraktsvillkoren. Uppdraget har innefattat avgränsning av området, research och analys av risker i leveranskedjan för hjälpmedelsprodukter.

Analysen har omfattat risker för brott mot mänskliga rättigheter, arbetstagares rättigheter, miljö och anti-korruption i leveranskedjan. Både påverkan på arbetare i leveranskedjan och omgivande samhälle ska beaktas. Utgångspunkt för analysen är FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. Syftet är att identifiera huvudsakliga potentiella och faktiskt riskområden baserat på generell information om branschens produktion och leveranskedja och beskriver generiska risker. Analysen har utgått från risker i hela leveranskedjan från utvinning av råvara till slutlig produkt. Risker har bedömts vara prioriterade om omfattningen för negativ påverkan är stor, svår att reparera eller innebär allvarlig kränkning av en mänsklig rättighet.

Informationen i denna rapport har inhämtats från allmänt tillgängliga källor (se referenser i fotnot), deltagande region samt branschorganisation och leverantörer inom hjälpmedel till landsting och regioner.

Socialstyrelsens definition för Hjälpmedel är: "Individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning." Hjälpmedel innebär alltifrån enklare pappersprodukter till avancerad elektronik och digitala lösningar.

I samråd med beställargruppen valdes följande produktgrupper ut. De är stora produktgrupper och har varierande grad av komplexitet.

- Rullstolar
- Hygienstolar
- Kryckor
- Sängar
- Samtalsapparater

Branschen består av en stor andel små och medelstora företag med bas i Sverige eller Europa. Branschen samverkar idag inte kring socialt ansvarstagande i leverantörskedjan, men många företag ställer krav på sina leverantörer. Det finns vanligtvis ett arbete med att följa upp leverantörer, och

särskilt relevant blir detta för produkter som tillverkas och CE-märks av leverantören. Det finns sannolikt mindre styrning och kontroll för produkter där leverantörerna har agentur, och för dessa produkter kan risken vara högre.

Riskanalysen visar att det finns **höga risker för omfattande och allvarlig påverkan på miljö och människa vid utvinning och förädling av de råvaror** som ingår i hjälpmedelsprodukter. Detta är inte ett ovanligt mönster vid analys av hållbarhetsrisker i leverantörskedjor. För produktkategorin hjälpmedel blir detta också markant eftersom många produkter är sammansatta och består av flera material och dessutom ofta elektronik. Därmed kan man säga att de potentiella riskerna ökar också på grund av **komplexiteten i komponenter och produktionssteg**. Produkter som innehåller elektronik är förknippade med risker för både allvarliga människorättskränkningar och korrupcion i anslutning till utvinning av de sk konfliktmineralerna men även kobolt, glimmer och miljöpåverkan vid utvinning av sällsynta jordartsmetaller.

Den faktor som påverkar riskbildningen mest är i **vilket land som tillverkning sker**. Vilka de specifika riskerna är varierar dock mellan olika länder, och beror av om det till exempel är vanligt med gästarbetare och hur väl fungerande arbetstagarorganisationer som finns i landet/branschen. I produktionen hjälpmedel finns potentiella risker för till exempel tvångsarbete, farlig arbetsmiljö och bristande fackliga rättigheter.

Tillverkningen av komponenter för hjälpmedel sker i både länder som bedöms ha både hög och låg risk för negativ påverkan på miljö och människa. Det finns **potentiella risker för brott mot ILO:s kärnkonventioner och avsteg från nationell miljölagstiftning och arbetsrätt samt arbetsmiljörisker** som regioner och landstings leverantörer och landstingen bör vara uppmärksamma på.

En generell slutsats som kan dras av det insamlade underlaget är att den **generella risken är lägst i slutmonteringen**, den del av leverantörskedjan som är närmast kopplad till region och landstings leverantörer, ofta sker denna i egen regi och i länder som omfattas av EU:s regleringar.

På grundval av den insamlade informationen om branschen, produkter, komponenter och den generiska leveranskedjan har övergripande slutsatser dragits om potentiella risker för avvikelser från regioner och landstings uppförandekod inom fyra områden. **Det finns ingen tydlig generell skillnad mellan de olika produktgrupperna med avseende på riskbild**, baserat på erhållen information om den generella leveranskedjan i branschen. **Produkter med elektronik och eller batterier** bedöms dock innebära en hög och allvarlig risk baserat på innehåll av konfliktmineraler, kobolt eller sällsynta jordartsmetaller. Men även övriga produkter innehåller råvaror med potentiellt hög negativ påverkan på människa och miljö, beroende på ursprung.

Bedömningen utgår från *potentiell* risk för negativ påverkan på människa och/eller miljö, enligt en bedömnings-modell nedan. Det finns, som rapporten beskriver en variation i både landrisker och styrning av riskerna mellan olika leveranskedjor, men föreligger en hög sannolikhet och många allvarliga risker har detta blivit utslagsgivande för den slutliga bedömningen.

Tabell 1 Bedömningsmodell av risker i leverantörsled.

Mycket hög och allvarlig potentiell risk. Mycket hög sannolikhet för omfattande negativ påverkan på människa och/eller miljö som kan vara svår att återställa.	
Hög risk. Hög sannolikhet för negativ påverkan på människa och/eller miljö som kan vara svår att återställa.	
Medel risk. Risk finns för negativ påverkan på människa och/eller miljö.	
Låg risk. Låg sannolikhet för negativ påverkan på människa och/eller miljö.	

Det går, på en generell nivå inte att peka ut en viss produktgrupp som högre risk inom hjälpmedel utifrån riskbilden i leveranskedjan. Produkter med elektronik har dock lyfts ut, på grund av innehåll av metaller som kan utvinnas i konfliktområden. Dessa är förknippade med allvarliga människorättskränkningar och särskild lagstiftning, och kräver därför särskild styrning och uppföljning av branschen

Produkter utan elektronik

Tabell 2 Risker i leverantörsled för produkter utan elektronik.

Mekaniska rullstolar, kryckor, sängar och hygienstolar	Mänskliga rättigheter	Arbetares rättigheter	Miljö	Korruption
Råvara – utvinning och förädling				
Komponenttillverkning				
Slutmontering				

Produkter med elektronik

Tabell 3 Risker i leverantörsled för produkter med elektronik.

El-rullstolar, el-drivna sängar och hygienstolar	Mänskliga rättigheter	Arbetares rättigheter	Miljö	Korruption
Råvara – utvinning och förädling	Konfliktmineraler	Konfliktmineraler		Konfliktmineraler
Komponenttillverkning				
Slutmontering				

1. Bakgrund till riskanalysen

Samtliga Sveriges landsting och regioner har antagit en gemensam uppförandekod för leverantörer. Syftet är att verka för att de varor och tjänster som köps in är framställda under hållbara och ansvarsfulla förhållanden. Uppförandekoden för leverantörer utgår från FN:s initiativ Global Compact och dess principer för företags sociala och miljömässiga ansvar. Landsting och regioner samverkar genom ett nationellt kansli för hållbar upphandling.

Tillsammans har regioner och landsting identifierat 8 prioriterade riskområden för sitt arbete - instrument, livsmedel, IT, förband & sårvård, läkemedel, handskar, medicinteknisk utrustning och textil - där krav på att grundläggande villkor efterlevs i hela leveranskedjan ställs. Ansvaret för de 8 riskområdena är fördelat mellan landsting och regioner för att underlätta uppföljningsarbetet. Inom området medicinteknisk utrustning, är Region G (Halland, Blekinge, Kronoberg) ansvarig för underkategorin Hjälpmedel. Goodpoint har fått i uppdrag att göra en analys av riskerna för avvikelser från regioner och landstings uppförandekod. Syftet är att kartlägga risker inom kategorin för att ge underlag till det fortsatta arbetet med handlingsplanen inom riskkategori Medicinteknik. Den kommer att ligga till grund för landstingens och regionernas fortsatta uppföljningsarbete för att säkerställa efterlevnad av de sociala kontraktsvillkoren. Uppdraget har innefattat avgränsning av området, research och analys av risker i leveranskedjan för hjälpmedelsprodukter.

Analysen har omfattat risker för brott mot mänskliga rättigheter, arbetstagares rättigheter, miljö och anti-korruption i leveranskedjan, i enlighet med regioner och landstings uppförandekod för leverantörer. Både påverkan på arbetare i leveranskedjan och omgivande samhälle ska beaktas. Utgångspunkt för analysen är FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. Syftet är att identifiera huvudsakliga potentiella och faktiskt riskområden baserat på generell information om branschens produktion och leveranskedja och beskriver generiska risker. Dessa risker varierar både med produktionsland och vilken styrning som finns på plats i den specifika produktionen.

2. Metod och genomförande

Utgångspunkt för analysen är FN:s vägledande principer för företag och mänskliga rättigheter. Analysen har utgått från risker i hela leveranskedjan från utvinning av råvara till slutlig produkt. Hänsyn har tagits till både potentiella och faktiska risker kopplade till mänskliga rättigheter, arbetares rättigheter, miljö och anti-korruption. Risker har bedömts vara prioriterade om omfattningen för negativ påverkan är stor, svår att reparera eller innebär allvarlig kränkning av en mänsklig rättighet.

Informationen i denna rapport har inhämtats från allmänt tillgängliga källor (se referenser i fotnot), deltagande region samt leverantörer inom hjälpmedel till landsting och regioner och branschföreningen Swedish MedTech.

3. Om hjälpmedel

Socialstyrelsens definition för Hjälpmedel är: "Individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning." Hjälpmedel är en mycket innehållsrik produktkategori som innehåller alltifrån enklare pappersprodukter till avancerad elektronik. Det kan också vara hjälpmedel i form av digitala lösningar. På 1177 presenteras hjälpmedel utifrån den funktion som ska stödjas:

- Rörelse
- Hörsel
- Träning, vård och behandling

- Kognition och kommunikation
- Syn
- I hemmet
- Inkontinens
- Övrigt

Det finns också en ISO-standard för klassificering av hjälpmedel ISO 9999:2016. Systemet samlar hjälpmedelsprodukter i tre hierarkiska nivåer: huvudgrupper (t.ex. "hjälpmedel vid förflyttning", "fritidshjälpmedel", etc.), grupper (t.ex. inom huvudgruppen "hjälpmedel vid förflyttning": "motordrivna rullstolar") och undergrupper. Varje post i ISO 9999-klassificeringen har en nummerkod.

Tabell 4 Klassificering av hjälpmedel enligt ISO 9999:2016.

ISO-kod huvudgrupp	Rubrik	Antal produkter i databas Eastin
04	Hjälpmedel vid personlig medicinsk behandling	5519
05	Hjälpmedel för träning av färdigheter och förmågor	1119
06	Ortoser och proteser	2091
09	Hjälpmedel för personlig vård och skydd	10484
12	Hjälpmedel vid förflyttning	13471
15	Hjälpmedel i hushållet	2583
18	Hjälpmedel för utrustning och anpassning av bostäder och andra lokaler	10381
22	Hjälpmedel för kommunikation och information	9406
24	Hjälpmedel för hantering och transport av produkter	2902
27	Hjälpmedel för miljöförbättring och uppmätning av omgivningen	170
28	Hjälpmedel för arbete och arbetsträning	1430
30	Fritidshjälpmedel	1774

3.1 Urval av produkter för riskanalysen

Eftersom kategorin hjälpmedel innehåller ett stort antal produkter med olika karaktär, komplexitet och råvaruinnehåll har ett urval gjorts för att möjliggöra en mer specifik analys av olika produktgrupper. Urvalet baseras på:

- relevans (vanliga produkter/stor inköpsvolym/stora leverantörer till regioner och landsting)
- en spridning av olika produkttyper utifrån komplexitet och material
- möjliga risker

Inkontinensskydd och kläder/textil är vanliga produkter inom hjälpmedel, men dessa har uteslutits eftersom riskerna redan är relativt väl kända sedan tidigare riskanalyser och uppföljningar inom regioner och landsting. Baserat på dessa utgångspunkter valdes följande underkategorier inom hjälpmedel ut för vidare analys, i samråd med beställargruppen.

- Rullstolar
- Hygienstolar
- Kryckor
- Sängar
- Samtalsapparater

4. Översikt av branschen medicinteknik och hjälpmedel

Hjälpmiddel är en del av medicinteknikbranschen. Kännetecknande för den medicintekniska branschen är att den har en stor spännvidd med alltifrån små enmansföretag hela vägen till stora multinationella företag. Det finns ungefär 620 medicintekniska företag i Sverige och ungefär 180 av dessa företag bedriver forskning och utveckling i Sverige. 2014 importerades medicinteknik för ca 17 Mdr kronor. Exporten överstiger dock importen och summerar på ca 20 Mdr kronor samma år. Den medicintekniska industrin är innovativ och håller en hög utvecklingstakt.

Den svenska branschföreningen Swedish Medtech samlar 180 företag, ca 90 % av de svenska företagen. Swedish MedTech är i sin tur medlemmar i MedTech Europe, som stöttar den europeiska branschen. Swedish MedTech har en fokusgrupp för företag inom hjälpmedelsbranschen HELP och en fokusgrupp kring hållbarhet, Sustainable Affairs.

EU-kommissionen uppger att det finns 25 000 företag inom den medicintekniska branschen i EU, varav 95 % är SME: s. Många företag är starkt nischade inom en enda produkttyp, till exempel motordrivna rullstolar eller rullstolar för sport.

Det finns en stor spännvidd av företag och leveranskedjor, men några typiska exempel kan se ut som följer:

- Ett mindre bolag som är grossist/importör. Dessa bolag har agenturen för en produkt och köper in färdiga produkter från andra tillverkare och vidareförmedlar dessa.
- Specialiserade företag – mindre-mellanstora företag. Specialiserade företag som har egen produktutveckling och äger designen av sina produkter. Slutmontering av produkten kan ske i egen regi eller genom kontraktstillverkning där färdig produkt köps in av underleverantör men designen av produkten och samtliga ritningar och andra tekniska underlag ägs av företaget som utvecklar produkten. Vid kontraktstillverkning föreskrivs ofta vissa ingående komponenter av företaget som äger designen av produkten medan andra av de ingående komponenterna står kontraktstillverkaren fri att välja.
- Internationella större bolag – ofta stort fokus på egen produktutveckling och i hög grad egen produktion globalt. Bred produktportfölj som inte bara innefattar hjälpmedel utan även andra produkter inom och utom medicinteknikområdet.

Den medicintekniska branschen samverkar i branschföreningen Swedish Medtech, som är en del av den europeiska branschsamverkan Medtech Europe. Det finns gemensamma etiska riktlinjer och fokusgrupper som samarbetar kring hållbarhetsfrågor och etikfrågor. Sammanlagt 26 länder/regioner har egna affärskoder som samlas på MedTech Europes hemsida.

Hjälpmiddelbranschen har ingen egen svensk branschorganisation, men det finns en internationell/amerikansk branschförening ATIA¹. Det finns inte heller någon externt kommunicerad branschsamverkan mellan leverantörerna vad gäller hållbarhetsfrågor, om man jämför med samverkan i andra branscher som livsmedel, textilier eller leksaker. Intervjuer och research på hjälpmedelsföretags hemsidor visar att många företag har antagit leverantörsriktade

¹ <https://www.atia.org/>

uppförandekoder och även i olika utsträckning arbetar med uppföljning. Drivkrafter som observerats under arbetet med rapporten är bland annat ägarnas krav och lagstiftning som UK Modern Slavery Act.

4.1 Rätt till hjälpmedel – en mänsklig rättighet

Enligt WHO har endast 5–15 % av de som behöver medicinska hjälpmedel tillgång till detta, särskilt i låginkomstländer². Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning etablerar rätten till hjälpmedel som en mänsklig rättighet och erkänner betydelsen av internationellt samarbete för att säkerställa av alla mänskliga rättigheter och friheter för alla personer med funktionsnedsättning. FN och WHO arbetar för att öka tillgången på hjälpmedel till de som behöver, bland annat i projektet Global Cooperation on Assistive Technology (GATE).

4.2 Branschinitiativ och regleringar

4.2.1 Swedish Medtechs affärskod

2014 antog Swedish Medtech en ny affärskod, som berör alla medlemsföretag. Koden ska bidra till att främja sunda affärer, en öppen konkurrens, en hög produktkvalitet, patientsäkerhet, framtagandet av innovationer. Koden reglerar interaktionen mellan parter i branschen, socialt ansvar, miljö och marknadskommunikation.

Ett medlemsföretag som agerar i strid med affärskoden kan bli anmäld för överträdelse på samma sätt som vid överträdelse av överenskommelsen om Samverkansformer. Detta hanteras i Swedish Medtechs egenåtgärdssystem och kan rendera en erinran, varning eller vid upprepade eller särskilt grova överträdelser; uteslutning ur Swedish Medtech. När det gäller socialt ansvarstagande står följande i koden, med hänvisning till FN:s deklaration för mänskliga rättigheter och ILO:s åtta kärnkonventioner.

”8. Socialt ansvar och miljöansvar

Samtliga medlemsföretag ska verka för en hållbar vård och omsorg samt för grundläggande mänskliga rättigheter. I all verksamhet ska medlemsföretag iaktta och agera i enlighet med gällande miljölagstiftning samt annan tillämplig lagstiftning, i syfte att verka för ett långsiktigt hållbart samhälle.”

4.2.2 Swedish Medtechs samverkansregler

Swedish Medtech ingick 2014 en överenskommelse med Sveriges Kommuner och landsting, LIF och Swedish Labtech om samverkansregler för den offentligt finansierade hälso- och sjukvården, läkemedelsindustrin, medicintekniska industrin och laborietekniska industrin.

Överenskommelsen inkluderar bland annat produkt- och serviceinformation, sammankomster av olika slag, marknadsundersökningar, upphandling, konsultuppdrag och donationer. Det finns gemensamma regler för representation, sponsring och marknadsföring. Det finns kompletterande riktlinjer för gåvor, som baseras på den europeiska branschorganisationens Eucomeds riktlinjer.

² <http://www.who.int/disabilities/technology/gate/en/>

4.2.3 Ethical Medtech

Ethical Medtech³ är en plattform för efterlevnad i branschen som drivs av MedTech Europe. Plattformen drivs runt tre områden som främst berör affärsetik:

- The Conference Vetting System: stöd att utvärdera efterlevnaden vid arrangemang av konferenser,
- Transparent Medtech: företag kan redovisa finansiellt stöd till medicinsk utbildning
- The Ethical Charter: En frivillig certifiering av konferenser som arrangeras med stöd av branschen

4.2.4 CE-märkning

Varor av ett 25-tal olika produktkategorier måste CE-märkas för att få säljas inom EES-området utan ytterligare krav. Det är tillverkaren som ska förse varan med CE-märkning, vilket innebär att tillverkaren på eget ansvar försäkras att varan överensstämmer med alla rättsliga EG-direktiv för just den produkten för att få CE-märkas. Dessa krav är säkerhets- hälso- och miljöskydds krav. Produkter som är märkta med CE-märket ska vara säkra för personer som använder produkten. CE-märkning säger inte något om spårbarhet eller uppfyllnad av krav i leverantörsledet, men tillverkarens namn och adress måste anges. Medicinteknik är en av de produktkategorierna som ska märkas.⁴

RoHS (Restriction of Hazardous Substances) -direktivet syftar till att minska riskerna för människors hälsa och miljö vid tillverkning och hantering av avfall av elektrisk och elektronisk utrustning. Direktivet begränsar förekomsten vissa särskilt farliga ämnen som används i elektronik och elektriska produkter som visats sig vara cancerogena, hormonstörande och reproduktionstoxiska. Dessa substanser är kvicksilver, bly, sexvärt krom, PBB, PBDE och kadmium. RoHS-direktivet omfattar bland annat medicintekniska produkter som faller inom ramen för elektriska och elektroniska produkter. Medicintekniska produkter som klassas som elektrisk och elektronisk utrustning måste alltså uppfylla RoHS- direktivet för att tillverkaren ska få CE-märka produkten. Medicinteknik omfattas av RoHS-direktivet sedan 22 juli 2014. EU-kommissionen har beslutat att lägga till ytterligare fyra ftalatämnen (DHEP, BBP, DBP och DIBP) till RoHS-direktivet. Begränsningarna kommer att träda i kraft den 22 juli 2019 men för medicinteknik träder begränsningarna i kraft 22 juli 2021⁵.

Reachlagstiftningen är ett sätt att begränsa användandet av särskilt farliga ämnen i övriga varor. Tillstånd krävs för särskilt farliga ämnen som kan ha allvarliga effekter på människors hälsa eller för miljön som till exempel är cancerframkallande, mutagena eller reproduktionstoxiska. De ämnen som är upptagna på tillståndslistan är många fler än de ämnen som begränsas i Reach-lagstiftningen. För ämnen som används i vissa typer av medicintekniska produkter finns undantag från tillståndsreglerna i Reach.⁶ Dessa medicintekniska produkter är dock för användning för implantat och in vitro diagnostik.⁷

³ <https://www.ethicalmedtech.eu/>

⁴ https://ec.europa.eu/growth/sectors/medical-devices/regulatory-framework_en

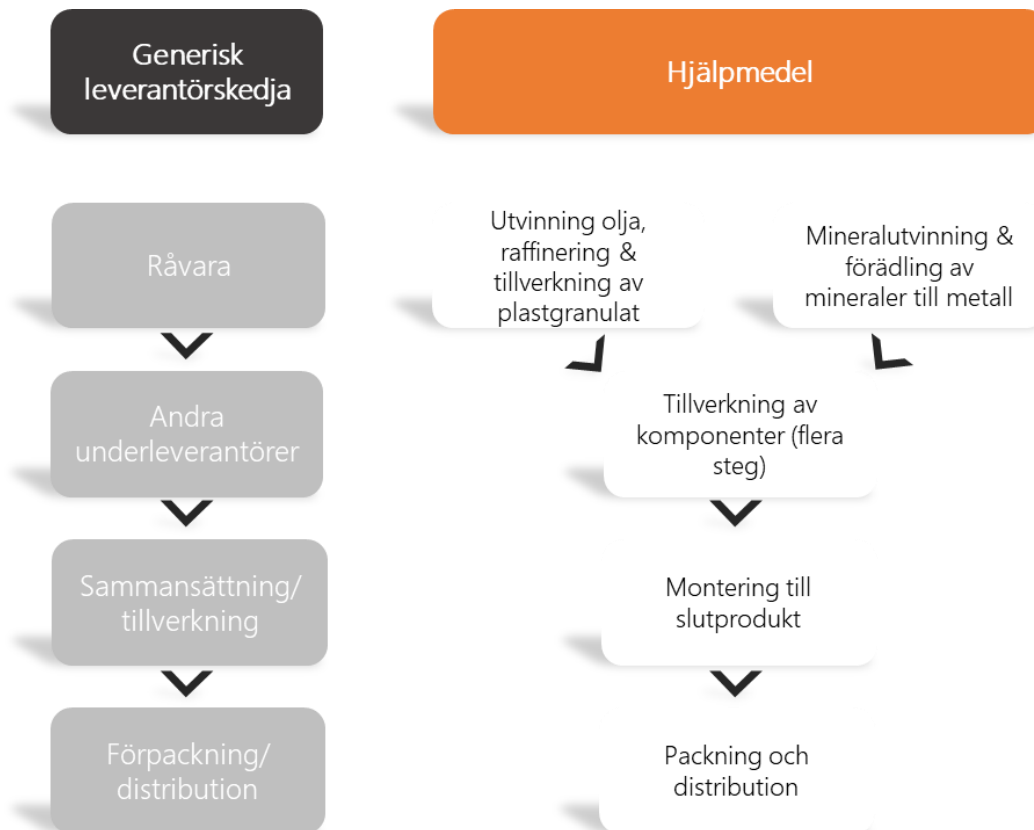
⁵ <https://www.kemi.se/global/faktablad/faktablad-rohs-direktivet.pdf>

⁶ <https://www.kemi.se/hitta-direkt/lagar-och-regler/reach-forordningen/tillstand>

⁷ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/HTML/?uri=CELEX:02006R1907-20180301&qid=1523004759648&from=SV>

5. Riskanalys hjälpmedel

Ett typiskt hjälpmedelsföretag är mellanstort och har sin bas i Sverige eller Europa. Företagen har egen produktutveckling och design. Slutmontering sker ofta inom EU, medan komponenter köps in både lokalt och från lågkostnadsländer i Europa och Asien. För de produkter man själva tillverkar och sätter CE-märkning på är kunskapen om leverantörer och även i många fall underleverantörer god. Kunskapen om leverantörskedjan för de produkter som man inte själv tillverkar utan köper in via agentur är generellt lägre.

Figur 1 Illustration av generisk leverantörskedja för hjälpmedel.

Tabell 5 Ingående material och komponenter för de utvalda produktkategorierna.

Hjälpmedel	Material/komponenter
Rullstolar	Elektrisk rullstol: Däck av tvåkomponents gummigel, fäljar av plast, Lackade stålrör, dynor av textil och ROHO-ilägg, skumgummistoppning, elmotorer för att driva förflyttning av rullstolen och justering av sittposition, aluminiumskenor, litiumjonbatteri, LED-belysning på vissa modeller, elektroniskt styrsystem, fjädring (fjäderstål), kablage Manuell rullstol: Lackerade stålrör, hjul av metall, däck av gummi, vadderad sittdyna
Hygienstolar – mobila eller stolmodell	Lackade stålrör, aluminium. Plast (polypropylen). Dynor av plast (polypropen och polyuretan). Hjul av plast (polyamid/TPE). TPE är en blandning av en hårdplast och en mjukplast/gummi. El-motorer används i vissa modeller
Kryckor	Plast (polyamid, TPE), aluminium, gummi
Samtalsapparater	Display, hårdplast till hårdvara, elektronik, laddbart nickelmetallhybrid-batteri
Sängar	Digital styrenhet, LED-belysning under säng, hjul av hårdplast, batteribackup, (vad för typ av batteri?), lackade metallskenor, hårdplast för sänggavlar, körhandtag av lackerade stålrör Lackerade metallrör för sängbottensram, fot och huvudända och långsidor i trä (bok, körsbär eller ljus ek), Hjul av plast, elektroniskt styrsystem med kontrollenhet

5.1 Råvaror

5.1.1 Metaller – stål och aluminium

Aluminium och stål är vanligt förekommande i de komponenter som används i hjälpmedel. Råvarorna handlas globalt i flera led med flera mellanhänder, vilket försvårar spårbarheten till råvarans ursprung. Många ekonomiskt svaga länder har en stor andel av gruvproduktion i sin export. Mineralerna för framställning av aluminium och stål bryts i alla världsdelar, varför risker måste antas finnas i leveranskedjan av dessa metaller. Riskerna är generellt högre vid småskalig gruvverksamhet och i länder med svag rättsstat. Utvinning av mineraler från berggrunden för metallframställning är generellt förknippat med höga risker för miljöpåverkan och kränkningar av mänskliga rättigheter både för de som anlitas i produktionen och för omkringliggande samhällen⁸. Gruvverksamhet innebär en farlig arbetsmiljö och risk för allvarliga olyckor. Gruvverksamhet innebär i många fall okvalificerat arbete, vilket ökar riskerna för tvångsarbete och undermåliga arbetsvillkor. Det är vanligt med migrantarbetare i vissa områden och mellanhänder för rekrytering är vanligt. Det finns också exempel på tvångsförflyttningar av boende när en gruva ska etableras⁹. De tillfälliga samhällen som skapas vid gruvor kan också bidra till att kränkningar av mänskliga rättigheter sker, till exempel prostitution.

Brytningen av mineraler ger upphov till stora mängder avfall och utsläpp till vatten som kan påverka lokala samhällen negativt, till exempel möjligheten att försörja sig traditionellt genom fiske eller jordbruk. Utsläpp till miljö sker vid brytning och under metallförädlingsprocessen. Kväveoxider och svaveloxid uppstår främst i koksverk, koldioxid vid järnmalmsreduktion och svaveldioxid uppstår vid

⁸ Strengthening protections against trafficking in persons in Federal and Corporate Supply Chains, Research on Risk in 43 Commodities, Vertié (2017)

⁹ Forced Evictions, Fact Sheet No. 25/Rev.1, United Nations Human Rights (2014)

förbränning av olja vid koksframställning¹⁰. Även läckage av organiska föreningar sker i samband med råvaruframställning. Stora mängder vatten krävs för kylning av tillverkningsprocesser vid stålframställning. Vid förädling av metallerna krävs stora mängder energi. Miljöpåverkan från energianvändning beror på vilken typ av energikälla som används. Intervjuer med leverantörer har visat att komponenttillverkning av metalldelar sker till stor del i Kina. Trots att kartläggning av leverantörskedjan hos de intervjuade leverantörerna inte skett längre ner i än i andra ledet är det rimligt att anta att även metallbrytning och förädling sker i Kina för de metallkomponenter som tillverkas i Asien. Stor del av Kinas energiförsörjning består av kol och ger då upphov till utsläpp av växthusgaser. Produktion av batterier kräver mycket energi och innehåller tungmetaller så som kadmium och bly. Tungmetaller är förknippade med stora hälsorisker och skada på ekosystem¹¹.

Aluminium är en lätt metall och lämpar sig därför väl i hjälpmedelsprodukter som ska förflyttas som kryckor och rullstolar. Aluminium framställs ur mineralen bauxit i en energikrävande process. Det går också att återvinna aluminium, vilket minskar miljöpåverkan stort jämfört med jungfruligt aluminium. Kina, Ryssland och Kanada var de största produktionsländerna 2016¹². Bauxit är ett vanligt förekommande mineral och det bryts i många länder, varav några stora länder för brytning är Australien, Kina och Guinea.¹³

Stål är en legering av främst järn och kol, men även andra metaller används för att ge stålet olika egenskaper inom olika tillämpningsområden. Stål är en viktig global handelsvara. Australien och Brasilien är de två i särklass största exportländerna av järnmalm¹⁴. Stora produktionsländer är även Kina, Ryssland och Indien. Kina är också en stor producent av råjärn, liksom Ryssland, Japan och Indien. Råjärnet är en mellanprodukt för vidare förädling till t ex gjutjärn. Det finns rapporter om barnarbete och tvångsarbete i produktionen av stål i Indien och i produktionen av kol till stålindustrin i Brasilien¹⁵. Järn- och stålbranschen har en omfattande klimatpåverkan och stod 2012 för 6,7 % av världens totala klimatgasutsläpp¹⁶. Förutom koldioxid bidrar även stålverk med utsläpp till luft av kväveoxider och svaveldioxider i samband med förbränning.

Det är vanligt att använda metallskrot i produktionen av stål. En särskilt allvarlig risk som då finns är stålets ursprung och under vilka förhållanden skrotet samlas in och upparbetas till skrotråvara. Det finns rapporter om allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter, farlig arbetsmiljö och hög miljöpåverkan vid nedmontering av fartyg i länder som Indien, Bangladesh och Pakistan. Arbetsförhållandena är mycket farliga och arbetarna exponeras för farliga kemikalier med hög risk för att olyckor ska inträffa. Det danska företaget Maersk har fått kritik sedan de beslutat att nedmontera sina skrotade fartyg i indiska Alang. Demonteringen sker direkt på en oskyddad strand och rester av farliga kemikalier och tungmetaller spolats ut i havet utan någon rening alls. Man tror att hälften av världens skepp skrotas på denna plats. Ett skepp på 10 000 ton beräknas släppa 120 ton stål och 2-3 ton färg under nedmonteringen. Rester av olja och andra farliga kemikalier finns kvar i skeppen, som arbetare och miljön exponeras för utan skydd eller rening¹⁷.

¹⁰ <http://www.jernkontoret.se/sv/stalindustrin/tillverkning-anvandning-atervinning/processernas-miljopaverkan/>

¹¹ <http://www.mvorisicochecker.nl/en/risk-check>

¹² <https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/aluminum/mcs-2017-alumi.pdf>

¹³ <https://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/bauxite/mcs-2018-bauxi.pdf>

¹⁴ Steel Statistical Yearbook 2017, World Steel Organisation

¹⁵ Strengthening protections against trafficking in persons in Federal and Corporate Supply Chains, Research on Risk in 43 Commodities, Vertié (2017)

¹⁶ SSAB, 2014, Iron & Steel Producers Research Brief

¹⁷ MAERSK AND THE HAZARDOUS WASTE, Danwatch. 2016.

Sällsynta jordartsmetaller är kritiska material i elektronik. Brytningen av sällsynta jordartsmetaller har hög föroreningsrisk. Dels krävs stora landarealer på grund av den låga koncentrationen av metaller i jordskorpan samt att stora mängder giftiga kemikalier används och släpps ut och förorenar jord och grundvatten. Det finns starka indikationer på att utsläppen ökar risken för cancer för människor i närheten av brytning och utvinning av sällsynta jordartsmetaller.

5.1.2 Naturgummi

Gummi är generellt en relativt liten beståndsdel i hjälpmedelsprodukter, men eftersom höga risker för kränkningar av mänskliga rättigheter finns inkluderar denna råvara i riskanalysen. Det produceras både syntetiskt gummi och naturgummi, där den syntetiska varianten dock är vanligare idag. Naturgummi är en naturprodukt som baseras på saften hos olika tropiska trädarter som sedan vulkaniseras. Materialet används till bland annat däck och packningar. Gummit utvinns på plantager eller familjejordbruk i många länder som förknippas med höga risker ur ett människorättsperspektiv, som Indonesien, Malaysia och Myanmar. US Department of State rapporterar om barnarbete och/eller tvångsarbete i gummiproduktionen i bl a Liberia, Kambodja och Myanmar. Höga krav på en viss daglig produktionskvot i arbetet driver risk för oskäligen arbetsvillkor och risk för barnarbete.

5.1.3 Plast

Utvinning av råolja, som är råvaran till den mesta plasten som produceras, har i stort liknande risker för kränkning av mänskliga rättigheter som beskrivs för utvinning av mineraler ovan. Marknaden är global och spårbarheten till ursprunget är begränsad. De bolag som raffinerar bensin och diesel i Sverige måste redovisa från vilket land råoljan kommer. Om bensinen eller dieseln importeras räcker det att ange från vilket land detta sker. Användningen av fossila råvaror bidrar också till en ökad växthuseffekt och klimatpåverkan. Dessutom finns risk för läckage av råolja till land eller havs vid utvinning och transport som riskerar att skada omgivande ekosystem och bidra till att giftiga ämnen sprids. Utvinning från oljeskiffer, tjärsand, i djuphavet eller i särskilt känsliga områden är kontroversiellt och har högre miljörisker och miljöpåverkan än utvinning från konventionella oljekällor.

Vid utvinning av olja/petroleum uppstår miljöpåverkan dels genom att stora läckage av olja och organiskt material oftast i form av att produktionsvattnet släpps ut. Då mycket av oljeutvinningen sker till havs sker läckage främst till marina miljön och påverkar både organismer i haven som i sin tur påverkar djur och växter. Vid plastframställning används många olika typer av kemikalier för att få fram plastens specifika egenskaper. Dessa kemikalier bidrar till förorening av grundvatten. Rening av avloppsvatten är sällan så effektiv som den borde vara och därmed sker läckage av kemikalier till miljön. Dessa kemikalier kan vara farliga både för djur, växter och människor¹⁸.

Via raffinering delas råoljan upp i olika fraktioner som i sin tur processas till monomerer, plastens byggstenar. Olika sorts monomerer ger olika plasttyper, som t ex PVC, polyeten. Till plasten tillsätts olika additiv som mjukgörare eller stabilisatorer för att ge materialet olika egenskaper. Det är dessa ämnen som ofta har miljö- och hälsofarliga egenskaper eftersom de är svårnedbrytbara och misstänks vara hormonstörande och cancerogena ämnen. Det finns två huvudgrupper av plast – termoplast och hårdplast. Termoplaster mjuknar vid smältning och kan formas om medan hårdplaster inte kan smältas ner utan att dess kemiska struktur förstörs. Båda typerna finns i hjälpmedel. Tillverkningen av en plastprodukt sker således i många steg från olika råvaror och med många mellanled, vilket ger en lång och komplex leverantörskedja. Kina växer som plastproducent på

¹⁸ <http://www.mvorisicochecker.nl/en/risk-check>

bekostnad av USA och Europa och är idag den största plastproducenten med 29 % av världsproduktionen. Asien står för hälften av de 280 Mton som producerades 2016¹⁹.

5.1.4 Trä

Organiserad illegal avverkning av skog är förekommande bland annat Kina, Indonesien, Brasilien, Kongo, baltländerna, Balkan, Cameron, Vitryssland och Ukraina. Vanliga legala överträdelser är förfalskning av tillstånd, mutor för att få tillstånd för att avverka mer skog än reglerat. Skogsavverkning inskränker urbefolkningar möjligheter för jakt och insamling av mat och medicinalväxter i skogsmarker. Tvångsflyttning av lokalbefolkning förekommer och oftast utgår liten eller ingen kompensation för landarealer eller virket. Dåliga arbetsförhållanden vid skogsavverkning och träförädling är vanlig förekommande. Enligt ILO är träproduktion en av de sektorer med högst arbetsmiljörisk. Det är vanligt med allvarliga olyckor med motorsågar²⁰. Skogsavverkning och skogsindustrin kan leda till att arter dör ut. Vid obalans i avverkning och tillväxt minskar skogens förutsättning att absorbera koldioxid vilket är en viktig ekosystemtjänst. Storskalig skogsavverkning kan även ha negativa effekter på vattentillgång eftersom vatten inte längre kan lagras i jorden med hjälp av träden vilket i sin tur leder till torka²¹.

5.1.5 Konfliktmineraler – elektronikprodukter

Elektronikprodukter innehåller sannolikt någon av de s k konfliktmineralerna som används för att framställa metallerna tantal, tenn, volfram och guld. De kan brytas i Demokratiska republiken Kongo där inbördeskrig råder sedan lång tid tillbaka. Beväpnade rebellgrupper kontrollerar ett antal gruvor och fraktrutter och använder intäkterna för att finansiera sin verksamhet. Brytningen av mineraler sker under mycket farliga förhållanden med risk för barnarbete och grova människorättskränkningar som tvångsarbete och barnarbete. Eftersom verksamheten är olaglig är den också kopplad till kriminell verksamhet och korruption²². Lagstiftning på området som Dodd Frank Act, OECD:s riktlinjer och olika hållbarhetsinitiativ i gruvbranschen har bidragit till att sätta frågan om konfliktmineraler i företagets fokus, öka spårbarheten och inköpen av ansvarsfullt framställda metaller.

5.1.6 Kobolt – laddningsbara batterier

Kobolt är en huvudkomponent i dagens batterier. Ett litiumjonbatteri kan innehålla upp mot 50 procent kobolt. Mängden återvunnen kobolt är i princip noll, och kobolten i batterier kommer därför från gruvproduktion. Gruvbrytning sker i huvudsak storskaligt, men även småskalig gruvbrytning för hand äger rum, bland annat i Kongo. Företag i Kina äger de flesta koboltgruvorna i Kongo, och råvaran från Kongo anrikas i Kina. Enligt EU kommer ca hälften av den importerade kobolten ursprungligen från Kongo och resterande från ett flertal andra länder²³. De stora och betydande gruvresurserna i Kongo har gjort landet till ett av de rikaste länderna i Afrika. Trots tillgången på mineraler lever människor under svåra förhållanden och barn tvingas arbeta i gruvorna för sin försörjning. Rapporter visar att 40 % av alla arbetarna i gruvorna i östra Kongo är barn under 18 år. UNICEF har uppskattat att ca 40 000 unga pojkar och flickor arbetar för gruvorna i södra Kongo där de främst arbetar med att extrahera kobolt. Arbetsförhållanden är svåra med höga risker för hälsa och säkerhet. Trots att FN ställer allt hårdare krav på efterlevnad av mänskliga rättigheter i gruvnäringen i Kongo är det få företag som verkligen lever upp till kraven.²⁴

¹⁹ Plastics the Facts 2017, Plastics Europe

²⁰ ILO, Forestry, wood, pulp, and paper sector, 2018

²¹ WWF, Deforestation, 2018

²² <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/conflict-minerals-regulation/regulation-explained/>

²³ <https://www.sgu.se/om-sgu/nyheter/2018/januari/kobolt--en-konfliktfylld-metall/>

²⁴ Child labor in the mines of the Democratic Republic of Congo. Humanium. 2016. och *Elgstrand, Ed. Kaj, Vingård, Eva, Occupational Safety and Health in Mining Anthology on the situation in 16 mining countries. nr 2013;47(2)*

5.1.7 Glimmer

Glimmer, eller mica, som är det engelska namnet, används som tillsatsmedel i plast i kablar på grund av sina isolerande egenskaper. Glimmer bryts huvudsakligen i Indien men även i USA, och Europa. En utredning som publicerades i mars 2016 uppskattar att ca 20 000 barn i Indien arbetar i gruvor som bryter glimmer varav 90% av dem arbetar i illegala gruvor vilket medför än större arbetsmiljörisker och lett till dödsfall då gruvor har kollapsat.²⁵

5.2 Komponenttillverkning

Det är en rad både enklare och mer sammansatta komponenter som återfinns i hjälpmedelsprodukter. De produkter som denna rapport fokuserat på finns sammanställda i en tabell i början av rapporten. Intervjuerna med ett urval av betydande leverantörer i Sverige till landsting och regioner har gett bilden av en internationell leverantörskedja. Många leverantörer finns lokalt (där slutmontering sker) på grund av logistiska fördelar. En stor andel leverantörer finns i lågkostnadsländer i Asien och i Östeuropa. Ekonomiska skäl som nya tullar, transportkostnader och betalningsvillkor gör att det nu blir gynnsammare att flytta leverantörsbasen till lågkostnadsländer i Europa.

Inköpen koncentreras i viss mån till olika länder för olika typer av komponenter. Plastkomponenter köps in från exempelvis Malaysia och Kina och metallkomponenter från Kina. Taiwan är ett centrum för cykeltillverkning och härifrån köps därför också rullstolskomponenter in som hjulen.

Till skillnad från andra branscher har inte hjälpmedelsbranschen eller företag i branschen granskats av NGO eller internationella organ, vid en sökning i olika vanliga källor. Analysen av risker lyfter därför fram potentiella allvarliga risker i några länder som hjälpmedelsföretagen köper in från.

5.2.1 Tvångsarbete

Tvångsarbete, där arbetare på olika sätt hindras att lämna sitt arbete är en risk i många låglöneländer. En arbetsgivare kan innehålla pass eller löneutbetalningar, eller det kan vara olika avgifter för rekrytering eller utbildning som tar lång tid att återbetala. ILO beräknar att 25 miljoner människor är utsatta för tvångsarbete idag. Särskilt hög är risken att bli offer för tvångsarbete för migrantarbetare, eller gästarbetare.

Malaysia har haft en god ekonomisk tillväxt och har idag brist på kvalificerad arbetskraft och landet har ett stort antal gästarbetare från länder i Sydostasien. 2008 var det ca 2 miljoner från länder som Myanmar, Indonesien och Bangladesh. I en bred studie av NGO:n Verité om situationen i landets elektronikindustri befanns 92 % av de intervjuade gästarbetarna betala orimligt höga rekryteringsavgifter. Det leder till i praktiken slavliknande förhållanden då det är svårt att betala tillbaka avgiften med den lön man kan tjäna in. Det var inte ovanligt att det tog ett år att betala igen avgiften. Det var också vanligt att gästarbetarnas pass innehölls, något som är förbjudet enligt malaysisk lag²⁶. Ungefär hälften av de intervjuade arbetarna uppgav att det fanns hinder för dem att avsluta sin anställning, till exempel en straffavgift eller att de hotades att bli anmälda till myndigheter. Gästarbetarna har en utsatt situation och är exponerade för ökad risk för regelbundet overtidsarbete, dåliga boendeförhållanden och diskriminering. Risken för slavliknande förhållanden befanns vara högre när gästarbetaren var anställd via ett bemanningsföretag jämfört med en direkt anställning av fabriken.

²⁵ <https://www.somo.nl/wp-content/uploads/2016/05/Beauty-and-a-Beast.pdf>

²⁶ Forced labor in the production of electronic good in Malaysia, Verité 2014

5.2.2 Fackliga rättigheter

Malaysia rankas 4 av ITUC, vilket innebär systematiska överträdelse av fackliga rättigheter. Det finns en generell begränsning för facklig organisering, och Ministry of Human Resources ger rätt att organisera sig inom branscher som ansöker om detta, vilket ses som ett sätt att gynna utländska investeringar och export. Enligt reglerna för migrantarbetare så har dessa rätt att delta i fackliga organisationer, men man måste vara malaysisk medborgare för att vara facklig representant. Enligt gästarbetarnas arbetstillstånd som utfärdas av Ministry of Home Affairs så är det dock inte tillåtet att gå med i några föreningar som gästarbetare^{27, 28}.

Kina rankas 5 av ITUC, vilket innebär att det inte finns någon garanti för fackliga rättigheter. Kina har inte ratificerat ILO konventioner 87 och 98. Det finns ingen rätt att fritt organisera sig fackligt utan det enda alternativet är the All China Federation of Trade Unions (ACFTU). Ledningen för ACFTU utses av det styrande partiet och föreningen har inte som huvuduppgift att ta tillvara arbetstagarnas intressen. ITUC rapporterar om flera fall av fackligt aktiva som arresterats eller dömts till fängelse.^{29, 30}

Rumänien, som är ett exempel på leverantörsland från de intervjuade hjälpmedelsföretagen rankas 4 av ITUC, vilket innebär systematiska överträdelse av fackliga rättigheter. En reform av arbetsmarknadsregleringen infördes 2016, vilket bland annat innebär att fackligt organiserade inom en sektor måste vara mer än hälften av de sysselsatta inom sektorn. Det är därför i praktiken nästan omöjligt att få till stånd kollektiva förhandlingar³¹

5.2.3 Arbetsvillkor

Ett utbrett problem i lågkostnadsländer är de låga lönerna och de undermåliga arbetsvillkoren i produktionen. Minimilöner under levnadslöner gör att arbetare tvingas arbeta olagliga övertider för att tjäna sitt uppehälle. Arbetsveckor på 7 dagar och över 60 timmar förekommer, särskilt för de som är gästarbetare. Många flyttar för att hitta arbete och bor på fabriken där de arbetar.

Kina uppskattades 2017 ha 287 miljoner nationella migrantarbetare från landsbygden, vilket är ca en tredjedel av landets arbetskraft³². De flesta arbetar i okvalificerade arbeten inom tillverkningsindustrin eller byggindustrin. Deras situation är särskilt utsatt och det är inte ovanligt att det saknas skriftliga kontrakt eller att löneutbetalningar innehålls. Ofta reser båda föräldrarna iväg för att arbeta och barnen lämnas till mor- eller farföräldrar. Barnens situation och rätt till sina föräldrar är ett problem som uppmärksammats i Kina, med tanke på det stora antal migrantarbetare som finns i landet. Dessa barn löper också större risk att utsättas för brott eller att utnyttjas. Ibland flyttar barnen med sina föräldrar, och riskerar att inte få den utbildning som de har rätt till.

I Rumänien, som är ett exempel på leverantörsland från de intervjuade hjälpmedelsföretagen är minimilönen så låg att det kan vara svårt att försörja sig på den. Landet har en av de lägsta nivåerna på minimilön i Europa, ca 400 Euro per månad 2018³³. Fackliga företrädare har rapporterat om att det är vanligt förekommande med informella tillskott till lönen, som dock inte beskattas och bidrar till pension och kreditvärdighet³⁴. Det förekommer också hög övertid och övertid utan lagenlig

²⁷ ITUC, <https://survey.ituc-csi.org/Malaysia.html?lang=en#tabs-2>, 2018-04-06

²⁸ Union to union

²⁹ ITUC, <https://survey.ituc-csi.org/China.html?lang=en#tabs-3>, 2018-04-06

³⁰ <http://www.uniontounion.org/kina>

³¹ The Global Rights 2017 Index, ITUC

³² China Labour Bulletin <http://www.clb.org.hk/content/migrant-workers-and-their-children>

³³ Eurostat, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics

³⁴ US Department of State, Country Reports on Human Rights Practices for 2016

övertidsersättning, ofta inom textilindustrin och byggindustrin. Romer har en särskilt utsatt situation på arbetsmarknaden i Östeuropa med svårigheter att få anställningen eller lika villkor på arbetsmarknaden³⁵

Det är vanligt att arbetsgivaren ordnar boende för migrantarbetare. Tyvärr är det vanligt med många boende i varje rum, undermåliga hygienanläggningar och låg standard. I vissa fall är de som bor på en fabrik inte fria att komma och gå som de vill eller är övervakade av säkerhetspersonal. Det förekommer också illegala boenden där byggnaderna inte är säkra. I Taiwan dog nyligen 6 vietnamesiska migrantarbetare i en brand på ett lager som också fungerade som deras boende³⁶

5.2.4 Arbetsmiljö

Tillverkning av plastgranulat och plastkomponenter innebär att arbetare utsätts för hälso- och säkerhetsrisker vid arbete med tunga maskiner och användning av cancerogena kemikalier i processerna. Det krävs utbildning och säkerhetsåtgärder för en säker arbetsmiljö, vilket tyvärr många gånger brister i lågkostnadsländer. I Kina har antal dödsolyckor i arbetet minskat, men fortfarande brister säkerheten och officiell statistik anger att 38 000 arbetare dog till följd av olyckor på arbetet 2017³⁷.

Bearbetning och gjutning av metallkomponenter är förknippat med arbetsmiljörisker i form av hög värme vid gjutning, maskiner med högt tryck vid extension och skärande bearbetning och kräver att rätt skyddsutrustning används och att kunskapen om riskerna och dess konsekvenser finns hos de som utför arbetet vid bearbetning av komponenter. På många av arbetsplatserna i låglöneländer tillhandahålls inte skyddsutrustning utan arbetarna behöver betala för skyddsutrustning. Under 2017 skedde mer än 80 dödsolyckor i Kina till följd av arbete med smältugnar³⁸.

5.3 Slutmontering

Slutmontering sker i högre grad i länder som kan anses vara låg-risk länder för brott mot landstingens och regioners uppförandekod. Montering i länder som Sverige, Norge, Tyskland, Portugal eller USA är inte ovanligt, då ofta i egen regi. Det förekommer även montering i länder som kan bedömas vara medel eller hög risk. Riskerna vad gäller arbetsvillkor och kränkningar av mänskliga rättigheter beror av tillverkningsland och beskrivs i kapitlet ovan. Arbetsmiljöriskerna i slutmonteringskedde handlar om skär- och klämskador, potentiell hantering av miljö- och hälsofarliga kemikalier och stressproblematik vid hög arbetsbelastning. Slutmonteringskedets arbetsmiljörisker bedöms vara jämförelsevis låga eftersom hanteringen av fysisk arbetsmiljö ofta är väl omhändertagen inom EU och USA.

5.4 Korruption

Sjukvårdssektorn är en kapitalintensiv bransch och är därför föremål för korruption. Korruption i leverantörsleden i sektorn är ett av flera identifierade områden som korruption sker kopplat till läkemedelsbranschen³⁹. Dock menar en studie från EU-kommissionen att sjukvårdens största korruptionsrisker är kopplat till oegentlig marknadsföring och korruption för att påverka upphandlingsbeslut⁴⁰. Riskerna för korruption i sjukvårdssektorn inom EU är som störst i Östeuropa

³⁵ Business Human Rights, Regional briefing Eastern Europe & Central Asia, 2014

³⁶ http://focustaiwan.tw/news/asoc/201712180016.aspx?link_id=114&can_id=&source=email-media-mentions-december-18-2017&email_referrer=email_276594&email_subject=media-mentions-december-18-2017

³⁷ <http://maps.clb.org/hk/accidents/en>

³⁸ <http://maps.clb.org/hk/accidents/en>

³⁹ Global Corruption Report 2006, Transparency international

⁴⁰ Ecorys Nederland B.V., Updated Study on Corruption in the Healthcare Sector, September – 2017

och Sydeuropa⁴¹. Av granskade källor framgår inte om hjälpmedel innebär lika stora risker för korruption som i läkemedelsbranschen generellt.

Nedan följer en kort sammanfattning om riskerna för korruption i de länder som de intervjuade leverantörer har angivit att de själva eller sina leverantörer är verksamma i.

I Kina är riskerna för korruption och mutor stora i samband med skatteadministration och rankas som den andra mest förekommande tjänstesektorn att ta emot mutor⁴². Vid import och export krävs byråkratiskt pappersarbete vilket indikerar risk för mutor och korruption. Risken för korruption och mutor kopplat till tullavgifter anses vara medelhög. Två av tio företag räknar med att ge gåvor till tulltjänstemän i samband med erhållande av importlicenser⁴³.

I Taiwan är affärer med offentlig sektor förknippat med hög risk för korruption och mutor. Däremot är risken lägre när det kommer till skatter och import och export samt tullavgifter.⁴⁴

I Thailand råder hög risk för korruption inom de flesta sektorer i landet trots att de har lagstiftning som är tänkt att reglera detta⁴⁵. Hög grad av byråkrati anses vara den mest problematiska faktorn för att kunna göra affärer i landet vilket i sin tur ökar risken för korruption. Risk för korruption i samband med gränshandel är hög dock är risken något mindre i samband med skatteadministration.⁴⁶

Risken för korruption i Malaysia är relativt låg i jämförelse med övriga Ostasien⁴⁷. Korruption i samband med skattedeklaration och betalning är inte vanligt förekommande, däremot anger 20% av företagen i Malaysia att de förväntas ge någon form av gåva i samband med skatteadministration⁴⁸. Transparensen vid gränskontroll anses vara relativt hög och risken för mutor och betalningar i samband med tull anses inte vara vanligt förekommande⁴⁹.

Under intervjuer med utvalda leverantörer av hjälpmedel nämns även Tyskland som ett land för ursprung av plasthjul till sjukhus sängar och Danmark som ursprungsland för styrdon till sängar. Risk för korruption i Tyskland, Danmark och Sverige är låg^{50,51}

Genom Medtech Europe's initiativ för gemensamma riktlinjer kring hållbarhets- och etikfrågor samverkar flera medicintekniska företag. Tre av fem undersökta leverantörer är medlemmar i Swedish Medtech. Majoriteten har en uppförandekod, dock framgår det av intervjuer att graden av uppföljning av samtliga områden i uppförandekoden varierar. Antikorruption är ett område där uppföljning brister. Dessutom framgår det av intervjuer att uppförandekod inklusive krav gällande antikorruption inte följs upp om huruvida förs vidare i leverantörsleden.

⁴¹ Ecorys Nederland B.V., Updated Study on Corruption in the Healthcare Sector, September – 2017

⁴² Craig Charney and Shehzad Qazi, Corruption in China: What Companies Need to Know, Jan 2015

⁴³ <http://www.enterprisesurveys.org/reports>

⁴⁴ <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=TWN>

⁴⁵ <https://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/thailand>

⁴⁶ <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/economies/#economy=THA>

⁴⁷ <https://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/malaysia>

⁴⁸ <https://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/malaysia>

⁴⁹ <https://www.business-anti-corruption.com/country-profiles/malaysia>

⁵⁰ <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=DEU>

⁵¹ <http://reports.weforum.org/global-enabling-trade-report-2016/economy-profiles/#economy=SWE>

6. Summering av riskanalysen

Riskanalysen visar att det finns **höga risker för omfattande och allvarlig påverkan på miljö och människa vid utvinning och förädling av de råvaror** som ingår i hjälpmedelsprodukter. Detta är inte ett ovanligt mönster vid analys av hållbarhetsrisker i leverantörskedjor. För produktkategorin hjälpmedel blir detta också markant eftersom många produkter är sammansatta och består av flera material och dessutom ofta elektronik. Därmed kan man säga att de potentiella riskerna ökar också på grund av **komplexiteten i komponenter och produktionssteg**. Produkter som innehåller elektronik är förknippade med risker för både allvarliga människorättskränkningar och korruption i anslutning till utvinning av de sk konfliktmineralerna men även kobolt, glimmer och miljöpåverkan vid utvinning av sällsynta jordartsmetaller.

Den faktor som påverkar riskbilden mest är i **vilket land som tillverkning sker**. Vilka de specifika riskerna är varierar dock mellan olika länder, och beror av om det till exempel är vanligt med gästarbetare och hur väl fungerande arbetstagarorganisationer som finns i landet/branschen. I produktionen hjälpmedel finns potentiella risker för till exempel tvångsarbete, farlig arbetsmiljö och bristande fackliga rättigheter.

Tillverkningen av komponenter för hjälpmedel sker i både länder som bedöms ha både hög och låg risk för negativ påverkan på miljö och människa. Det finns **potentiella risker för brott mot ILO:s kärnkonventioner och avsteg från nationell miljölagstiftning och arbetsrätt samt arbetsmiljörisker** som landstings och regioners leverantörer och landstingen bör vara uppmärksamma på.

En generell slutsats som kan dras av det insamlade underlaget är att den **generella risken är lägst i slutmonteringen**, den del av leverantörskedjan som är närmast kopplad till landstings och regioners leverantörer, ofta sker denna i egen regi och i länder som omfattas av EU:s regleringar.

Branschen består av en stor andel små och medelstora företag med bas i Sverige eller Europa. Branschen samverkar idag inte kring socialt ansvarstagande i leverantörskedjan, men många företag ställer krav på sina leverantörer. Det finns vanligtvis ett arbete med att följa upp leverantörer, och särskilt relevant blir detta för produkter som tillverkas och CE-märks av leverantören. Det finns sannolikt mindre styrning och kontroll för produkter där leverantörerna har agentur, och för dessa produkter kan risken vara högre.

På grundval av den insamlade informationen om branschen, produkter, komponenter och den generiska leveranskedjan har övergripande slutsatser dragit om potentiella risker för avvikelser från regioner och landstingens uppförandekod inom fyra områden. **Det finns ingen tydlig generell skillnad mellan de olika produktgrupperna med avseende på riskbild**, baserat på erhållen information om den generella leveranskedjan i branschen. **Produkter med elektronik och eller batterier** bedöms dock innebära en hög och allvarlig risk baserat på innehåll av konfliktmineraler, kobolt eller sällsynta jordartsmetaller. Men även övriga produkter innehåller råvaror med potentiellt hög negativ påverkan på människa och miljö, beroende på ursprung.

Bedömningen utgår från potentiell risk för negativ påverkan på människa och/eller miljö, enligt en bedömnings-modell nedan. Det finns, som rapporten beskriver en variation i både landrisker och styrning av riskerna mellan olika leveranskedjor, men föreligger en hög sannolikhet och många allvarliga risker har detta blivit utslagsgivande för den slutliga bedömningen.

Tabell 6 Bedömningsmodell av risker i leverantörsled.

Mycket hög och allvarlig potentiell risk. Mycket hög sannolikhet för omfattande negativ påverkan på människa och/eller miljö som kan vara svår att återställa.	
Hög risk. Hög sannolikhet för negativ påverkan på människa och/eller miljö som kan vara svår att återställa.	
Medel risk. Risk finns för negativ påverkan på människa och/eller miljö.	
Låg risk. Låg sannolikhet för negativ påverkan på människa och/eller miljö.	

Det går, på en generell nivå inte att peka ut en viss produktgrupp som högre risk inom hjälpmedel utifrån riskbilden i leveranskedjan. Produkter med elektronik har dock lyfts ut, på grund av innehåll av metaller som kan utvinnas i konfliktområden. Dessa är förknippade med allvarliga människorättskränkningar och särskild lagstiftning, och kräver därför särskild styrning och uppföljning av branschen.

Produkter utan elektronik

Tabell 7 Risker i leverantörskedjan för produkter utan elektronik.

Mekaniska rullstolar, kryckor, sängar och hygienstolar	Mänskliga rättigheter	Arbetares rättigheter	Miljö	Korruption
Råvara – utvinning och förädling				
Komponenttillverkning				
Slutmontering				

Produkter med elektronik

Tabell 8 Risker i leverantörskedjan för produkter med elektronik.

El-rullstolar, el-drivna sängar och hygienstolar	Mänskliga rättigheter	Arbetares rättigheter	Miljö	Korruption
Råvara – utvinning och förädling	Konfliktmineraler	Konfliktmineraler		Konfliktmineraler
Komponenttillverkning				
Slutmontering				